

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 24

ברכת האילנות

האם מותר לברך ברכת האילנות על אילנות מורכבים או עצי ערלה?

עץ מורכב: יש אוסרים לברך ברכת האילנות על עץ מורכב משום שהוא ניטע נגד רצון הבורא¹. אך יש מתירים כיוון שפירות האילן מותרים באכילה². למעשה, לכתחילה אין לברך על אילנות מורכבים, ובדיעבד מי שבירך על אילן מורכב לא יחזור ויברך, שספק ברכות להקל³.

ערלה: יש אוסרים לברך ברכת האילנות על עצי ערלה כיוון שאסור לאכול את פירותיהם, ולדעתם יש לברך רק על אילן שאפשר עכשיו ליהנות ממנו⁴. אך יש מתירים לברך על עצי ערלה, וטעמם, שאמנם פירות האילן אסורים כעת באכילה, אולם לאחר שיחלפו שנות הערלה יהיה מותר לאכול מעץ זה, ואם כן גם אילן זה עומד להנאת בני האדם בעתיד. למעשה, לכתחילה טוב שיברך על אילנות הראויות לאכילה, ואם אין לו בנמצא רשאי לברך גם על אילנות בשנות העורלה⁵.

האם נשים צריכות לברך ברכת האילנות?

גם נשים יכולות לברך ברכת האילנות, אף על פי שזמנה בחודש ניסן, אינה נחשבת כמצווה שהזמן גרמא, משום שמעיקר הדין ברכת האילנות אינה שייכת דווקא לחודש ניסן, אלא שקבעו

אילן אחד?

לכתחילה טוב לברך על שני אילנות, אפילו הם ממין אחד¹⁴. אולם מצד הדין מותר לברך גם על אילן אחד¹⁵. על פי המקובלים ראוי להדר ולברך על פרדס או במקום אחר שיש בו אילנות רבים, "כדי להעלות על ידי ברכתו ניצוצי קדושה מכל מה שיש שם"¹⁶. וכן, עפ"י דרך הסוד טוב לברך ברכה זו על עצים הגדלים מחוץ לעיר¹⁷.

האם מברכים ברכת האילנות על אילנות שנשרו מהם כל הפרחים?

כתב השולחן ערוך: "היוצא בימי ניסן וראה אילנות שמוציאין פרח מברך" המשמעות היא שמברכים על לבלוב הפרחים¹⁸. מנהג האשכנזים: להקל ולברך ברכת האילנות בדיעבד גם לאחר נפילת הפרח, כל עוד הפרי לא בשל עדיין¹⁹. לעומתם, מנהג הספרדים: ברכת האילנות לאחר נפילת הפרח, אף אם הפרי לא הגיע לגמר גידולו²⁰. לפי כל השיטות, אם יש עדיין פרח על העץ ניתן לברך ברכת האילנות גם אם כבר גדלו פירות²¹.

עד מתי אפשר לברך ברכת האילנות?

חכמים קבעו לברך ברכת האילנות בימי ניסן מפני שאז האילנות רגילים לפרוח. מעיקר הדין, אפשר לברך את הברכה גם לפני חודש ניסן, או לאחריו²². המקובלים הפליגו בחשיבות ברכה זו בחודש ניסן, שעל ידה נעשים תיקונים עבור נשמות שהתגלגלו

ברכה זו בחודש ניסן מפני שהוא זמן לבלוב האילנות⁶. ועוד טעם, כיון שברכה זו אינה נחשבת 'ברכת המצוות' אלא 'ברכת השבח' והודאה לה' יתברך כמו ברכת הנותן 'לשכוי בינה' שגם נשים שייכות בשבח זה⁷.

האם מותר לברך ברכת האילנות בשבת?

מותר לברך ברכת האילנות בשבת ויום טוב, ואין לחוש ולגזור שמא ישכח ויתלוש מפרחי האילנות בשבת⁸. ובפרט אם ביום השבת ניתן לקיים את המצווה ברוב עם⁹. אך לדעת המקובלים אין לברך ברכת האילנות בשבת¹⁰.

האם צריך לברך ברכת האילנות דווקא בפעם הראשונה שרואים אילנות פורחים? מי שלא בירך ברכת האילנות בראיה ראשונה, האם יכול לברך בראיה שניה או שאיבד את הברכה?

אם לא בירך ברכת האילנות בראיה הראשונה שראה את הפרחים מבלבלים מראש חודש ניסן, יש אומרים שהפסיד את הברכה ואינו יכול לברך שוב בראיה שניה¹¹. ויש חולקים וסוברים שיכול לברך גם בראיה שניה ושלישית. וכן המנהג לברך כל חודש ניסן גם אם כבר ראה אילנות מבלבלים¹². והזריזים מקדימים למצוות לברך בהקדם מיד בראש חודש ניסן¹³.

האם אפשר לברך ברכת האילנות על

ועל כן יש כאן כיצאה מרשות לרשות.

11 מחצית השקל סימן רכו.

12 משנה ברורה סימן רכו ס"ק ה, ושער הציון ס"ק ג.

13 פסחים ד ע"א.

14 החיד"א עבודת הקודש, מורה באצבע, אות קצח.

15 קצות השולחן ס"ו, סוף ס"ק יח. חזו"ע ברכות עמוד תנח הערה א.

16 כף החיים סימן רכ"ו, ס"ק ב.

17 שם ס"ק ג.

18 שו"ע סימן רכו סעיף א.

19 משנ"ב שם ס"ק ד.

20 כף החיים שם ס"ק ט.

21 חזו"ע עובדיה פסח עמוד כז.

22 אליה רבה ומחה"ש שם.

1 שו"ת רב פעלים ח"ב או"ח סימן לו. שו"ת מנחת יצחק, ח"ג, סי' כ"ה, אות ג.

2 עפ"י שו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' ס"ג).

3 יבי"א ח"ה האו"ח סי' כ'.

4 כף החיים סימן רכ"ו, ס"ק יא.

5 שו"ת רב פעלים (ח"ג, או"ח סי' ט'). הגרש"ז אויערבך הליכות שלמה, תפילה, כ"ג, הערה 120.

6 שו"ת הר צבי או"ח ח"א סימן קית.

7 מאורי אור חלק באר שבע דף קיז ע"א.

8 שו"ע או"ח סימן שלו סעי' י.

9 הליכות שלמה, תפילה, כ"ג, הערה 121. שו"ת תשובות והנהגות חלק א' (סימן קצא ד"ה ומה).

10 כף החיים שם ס"ק ד. בשו"ת ישכיל עבדי ח"ח סי' יז עמ' קפו כתב שהברור הוא להוציא ניצוצות הקדושה מהמאכל ועל ידי כך המאכל ראוי לאכילה. וכמו כן הוסיף שבשבת אנו בעולם האצילות ובהוצאת הניצוצות מהמאכל אנו יורדים לעולם העשייה

באילנות, ותיקונים אלה נעשים דווקא בחודש ניסן²³. ועל כן כתבו האחרונים, שצריך להקפיד לומר את הברכה דווקא בחודש ניסן²⁴. וזריזים מקדימים לברך בראש חודש ניסן. אולם למעשה, מי שלא הספיק לברך בחודש ניסן, לדעת רוב הפוסקים יכול להשלימה גם בחודש אייר²⁵.

בארצות בהם אין פריחה בחודש ניסן האם יכול לברך גם בחודש אחר?

בארצות הצפון, בהן הפריחה מתאחרת לחודש אייר, מברכים לכתחילה בחודש אייר. ומי שנמצא בצד הדרומי של כדור הארץ, ששם פריחת האילנות מתרחשת בחודש תשרי, יברך על האילנות בחודש תשרי²⁶.

מנהגי חודש ניסן

למה לא אומרים תחנון בכל חודש ניסן?

אין אומרים 'תחנון' בכל חודש ניסן, כמו כן, בשבת אין אומרים 'אב הרחמים' ו'צדקתך צדק'²⁷. מנהג הספרדים ועדות המזרח שלא לומר בכל ימי חודש ניסן בתפילת שחרית מזמור "יענך ה' ביום צרה", ומזמור "תפילה לדוד הטה ה' אזנך"²⁸. טעם הדבר, מכיוון שחודש ניסן הוא ימי שמחה לישראל, לפי שבאחד בניסן הוקם המשכן ושנים עשר נשיאים הקריבו את קורבנם לחנוכת המזבח במשך שנים עשר יום, יום אחד לכל שבט ושבט וכל אחד היה עושה יום טוב ביומו, ולמחרת שהוא יום י"ג בניסן היה אסרו חג שלהם, ויום י"ד בניסן הוא ערב פסח, ולאחר מכן שבעת ימי הפסח, ויום כ"ב הוא אסרו חג של פסח, וכיון שרוב החודש לא אומרים בו תחנון ממשכימים עד סוף החודש שלא לומר בו תחנון²⁹.

האם מותר להתענות בחודש ניסן? ומה הדין חתן וכלה שמתחתנים?

בחודש ניסן האם רשאים להתענות (לנוהגים להתענות ביום חופתם)?

אין מתענים בו תעניות כלל, גם הנוהגים להתענות בערב ר"ח, לא יתענו בערב ראש חודש אייר. ואין צריך לומר שאין גוזרין תענית על הציבור בכל החדש. מלבד חתן וכלה ביום חופתם (לנוהגים לצום ביום חופתם), שהם מתענים אפילו אם חתונתם חלה בראש חודש ניסן³⁰.

מי שנפטר בחודש ניסן האם מותר להספידו?

אין מספידים בכל ימי חודש ניסן, ואין אומרים צידוק הדין³¹. אולם אם הנפטר תלמיד חכם מותר להספידו בפניו (היינו קודם הקבורה)³², אף בזמן הזה מותר לערוך הספד על תלמיד חכם בעת ההלוויה, בחול המועד ובראשי חודשים, שגם בזמן הזה יש לנו דין תלמיד חכם³³. לשאר אנשים שאסור להספידם, מותר לדרוש בשעת ההלוויה דברי חיזוק לתורה ולמצוות, שאין זה בגדר הספד³⁴.

האם מותר לבקר בבית הקברות ביום היארצייט שחל בחודש ניסן?

יש שנהגו שלא ללכת לבית הקברות בחודש ניסן, ואף מי שיש לו יארצייט במהלך חודש ניסן מקדים והולך בערב ראש חודש³⁵. אמנם פוסקים רבים מקילים ללכת לבית הקברות ביום השנה (יארצייט) או בתום השבעה והשלושים, ויזהרו שלא יעוררו שם בבכי והספד³⁶. אין איסור לעלות לקברי צדיקים בחודש ניסן גם לשיטות המחמירים³⁷.

מדוע קוראים כל יום פרשת הנשיאים?

בראש חודש ניסן הוקם המשכן, והנשיאים הקריבו את קורבנם לחנוכת המזבח, כל נשיא הקריב ביומו, ואותו היום היה יו"ט לאותו השבט, לכן נוהגים לקרוא כל יום את פרשת הקרבת הנשיא של אותו היום, וביום י"ג בניסן

קוראים מתחילת פרשת "בהעלותך" עד "כן עשה את המנורה", לפי שפרשה זו נאמרה לכבוד שבט לוי, שאינו נמנה בין י"ב השבטים³⁸. ובטעם המנהג, כתב הש"ל³⁹ "כי כל נשיא ונשיא היו לו סודות גדולים אשר המשיכו שפע רוחניות כל אחד לשבטו, ובקריאת הפרשה הוא מעורר את ההשפעתם מקדושת היום". יש נוהגים לקרוא קריאה זו מתוך ספר תורה³⁹, ויש שנהגו לקרותה שנים מקרא ואחד תרגום⁴⁰. מנהג הספרדים לקרוא מתוך סידור או חומש. ונהגו לומר לאחר הקריאה 'יהי רצון לעילוי הנשמות' כמובא בסידורים. מנהג טוב ליתן אחר הקריאה צדקה לעילוי נשמות הנפטרים⁴¹.

נתינת 'קמחא דפסחא' בחודש ניסן חובה או רשות?

מנהג קדום ועתיק יומין לחלק לעניים בחודש ניסן קמח עבור אפיית מצות כדי לסייע בידם בהוצאות החג המרובות. וכיום נוהגים לקיים מנהג זה בכסף הניתן לאגודות המתעסקות בחלוקת מוצרי מזון לנזקקים⁴². שיעור הנתינה הוא כל אחד לפי ערכו ויכולותיו⁴³. פוסקים רבים נתנו למנהג זה תוקף של הלכה, לכן מנהג זה הוא חיוב על כל אדם, ואינו חומרה או חסידות בלבד, ואין להשתמט מלתת לעניים ולשמחם⁴⁴.

ממתי אסור לאכול מצה קודם הפסח?

יש נוהגים שלא לאכול מצה מיום ראש חודש ניסן עד ליל הסדר⁴⁵, אבל מעיקר הדין האיסור לאכול מצה נאמר רק על יום י"ד בניסן⁴⁶.

ב'תיקון חצות' בחודש ניסן איזה תיקון יש לומר רחל או לאה?

בחודש ניסן אין אומרים 'תיקון רחל', אלא רק 'תיקון לאה', ומדלגים מזמור "יענך ה'"⁴⁷, וכן על פסוק "עד אנה בכיה בציון", אבל אומרים מזמור "בבא אליו נתן הנביא"⁴⁸.

35 קו הישר פרק ח. גשר החיים פרק כט אות ו.

36 גשר החיים פרק כט אות ו. נתיבי עם או"ח סימן רכד.

37 שו"ת דבר יהושע ח"ב סימן פ.

38 של"ה ריש מסכת פסחים (נר מצווה), הובא במשנ"ב ס"ק ח.

39 ליקוטי מהרי"ח, מנהגי הדברי חיים' מצאנו - לקרות מתוך ס"ת אחר התפילה

דייקי, וכ"כ בשו"ת 'דבר יהושע' משמו.

40 משמרת שלום (קוידנוב) סימן לד.

41 כה"ח שם ס"ק כב, כג.

42 רמ"א תכט ס' א. ומשנ"ב שם.

43 כה"ח שם ס"ק טז.

44 משנ"ב שם ס"ק ו.

45 משנ"ב סימן תעא ס"ק יב.

46 רמ"א סימן תעא סעיף ב.

47 כה"ח סימן א ס"ק יט.

48 בא"ח ש"א פרשת וישלח אות יא.

23 ברכי יוסף סימן רכו, ס"ק ב

24 כף החיים שם ס"ק א. וכתב שם שאחרי חודש ניסן יברך בלי שם ומלכות.

25 אליה רבה רכו, ס"ק א. מחצית השקל שם. המשנה ברורה שם, ס"ק א.

26 שו"ת מנחת יצחק, ח"י ט"ז, חזון עובדיה פסח עמוד כה.

27 שו"ע סימן תכט סעיף ב.

28 פ"ח ס' קלא ס"א.

29 משנ"ב שם ס"ק ז.

30 משנ"ב סימן תכט ס"ק י.

31 רמ"א שם סעיף ב. ויר"ד סימן תא סעיף ו. אעפ"י שדעת מרן השו"ע שם שאומרים

צידוק הדין, פשט המנהג שאין אומרים. שולחן גבוה שם ס"ק טז. ואם נהגו לאומרו

ימשיכו במנהגם. (כה"ח תכט ס"ק לג).

32 רמ"א שם סעיף ב. שו"ע הרב שם סעיף ח. כה"ח סימן תכט ס"ק לג, וסימן תעכ ס"ק

א. ויש שהתירו גם לומר צידוק הדין בפניו. חזו"ע אבלות א עמוד רצ.

33 כה"ח שם.

34 ילקו"י הלכות אבלות במהדורת תשס"ד סימן יא סעיף ה עמוד רסט.